

KELAM: İCTİMÂÎ İLM-İ KELAM* (1)

Cenabı Hakk bilinmez sezilir**

Mehmed Şerafeddin (Yaltkaya)***

Allah ziyây-ı ebediyetiyle her şeye muayyeniyet veren bir meçhul-ü mutlak-tır. O bir nurdur ki vücûd onunla kâim ve zerrât-ı vücûd O'nun şua-yı ulûhiyetin-de sâbihtir. Felâsifeden bazıları bu şe'niyet-i mukaddesenin lehine delil bulamayıp vâdi-yi inkâra sapsmışlar ise de aleyhine delil ikame edememişlerdir. Belki aleyhine delil bulamamış ve lehine de delil bulmak istememişlerdir. Bu şe'niyet-i mukaddeseyi insan ihâta edemediği halde vicdan-ı beşer her zaman onu hissetmek-tedir. O, meçhuliyet içinde bir ma'lumiyettir. Şu'ûn-u tabiiyye arasında en bariz olan madde ziya olduğu halde onun burûz ve işrâkı en görünmeyen esire muhtaç olduğu gibi enva-ı şu'ûn ve havadisiyle bu kâinat dahi nâ-ma'lûm olan bir meçhul-ü mutlak ile kâim ve dâimdir ki vicdan-ı beşer sezdiği bu şe'niyeti müsemâmâsı gibi aslını tayin edemediği¹ (Allah) ismiyle yâdetmektedir.

* Son dönem Osmanlı düşüncesinin bir tezahürü olan İctimâî İlm-i Kelam projesi, İzmirli İsmail Hakkı öncülüğündeki Yeni İlm-i Kelam tezinden ayrı olarak, kelam ile sosyal bilimler –özelde sosyoloji- arasında bir bağ kurmayı amaçlamaktadır. Batıdaki ictimaiyyat ekolünün Türkiye'deki takipçisi Ziya Gökalp'in öncülüğünde ortaya konan bu proje kapsamında fıkıh başta olmak üzere genelde İslamî ilimleri ictimâiyat ile bağdaştırma gayreti güdülmektedir. Bu projenin bir alt kolu olan İctimâî İlm-i Kelam tezi de M. Şerafeddin (Yaltkaya) tarafından yazılan söz konusu makale ve yazılarla ortaya konan görüşlerinden oluşmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Özervarlı, M. Sait, "Son dönem Osmanlı Düşüncesinde Arayışlar: Mehmed Şerafeddin'in 'İctimâî İlm-i Kelam'ı", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3 (1999), s. 157-170.) (Y.H.).

** Mehmed Şerafeddin Yaltkaya, *İslam Mecmuası*, II, 15 (1332), s. 434-436 (Bu makale daha sonra "Allah bilinmez sezilir" adıyla M. Şerafeddin Yaltkaya tarafından *Dini Makalelerim* (1944) adlı eserinde sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Ancak bu makale ile beraber, "İctimâî İlm-i Kelam" başlığı altındakileri orijinallikleri korunarak burada ele alınmıştır. "İctimâî İlm-i Kelam" başlığı altındaki dört makale, bazı terimler açıklanarak 1-2-3-4 şeklinde numaralandırılmak suretiyle bir arada aktarılmıştır. Müellif tarafından konulmuş olan dipnotlar aynı şekilde muhafaza edilmiş, yayına hazırlayan tarafından konulmuş dipnotların sonuna (Y.H.) kısaltması eklenmiştir. Yayına Hazırlayan: Uzm. Necati Şahin, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, necatibeyshahin@hotmail.com

*** Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş ve ictimâî ilm-i kelam ekolünden önemli bir ilim adamı olup, 1879-1947 yılları arasında yaşamıştır. 1924 yılında kurulmuş olan Daru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nde hocalık yapmış, bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı'nı yürütmüş ve Yaltkaya soyadını almıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Aydın, *Türk Kelam Bilginleri*, İstanbul 2004, s. 86-89; Aykut Kazancıgil, "Mehmed Şerafeddin Yaltkaya 1879-1947): Hayatı ve Eserleri", *İlim ve Sanat*, 26 (1989), s. 52-62.) (Y.H.).

¹ Bu lafza-i şerife hakkında pek çok ihtilaf vaki olmuş ve bunlardan birini (zat-ı ulûhiyyet bilinemediği gibi bu lafzın dahi bilinemeyeceği) teşkil etmiştir. Mamafih kelimenin İbrani olduğu şüphesizdir.

Kur'ân-ı Celilüştânda da bu şuûr-u tabîiye istinaden “أفي الله شك فاطر السموات والأرض”² buyrulmaktadır. Filhakika karn-ı evveli teşkil eden Ashâb-ı Kirâm arasında ravâbıt-ı ictimâîyye pek hâr ve samimi olduğundan bu şe'niyât-ı mukaddesenin tecelliyâtı her ictimâlarında kendilerini tatmin ediyor ve hiçbir fert bu şe'niyet-i mukaddese hakkında Peygamber Efendimiz'den delil sormağa lüzûm görmüyor idi.

Ashâbı Kirâm zamanındaki ihtilafât karındaşlar ile ceddin ve kız karındaşlar ile peder ve vâlidenin mirası ve adl ve kelale ve red ve peder ve valideden kız karındaşların ta'sibi meselelerinden ibaret idi. İlk iki halife ile (Hazreti Osman)'ın ibtidây-ı hilafetinden itibaren altı sene zarfında bu hal devam etmiş idi. Ravâbıt-ı ictimâîyye kuşattıkça ihtilaflar baş göstermeye başlamış ve sahabe-i kirâmın son zamanlarında (Ma'bed el-Cühenî) ve (Gaylan ed-Dımeşkî) gibi (Kaderiyye) ruesâsı zuhûr etmiş idi ki (Abdullah b. Ömer) ve (Cabir b. Abdullah) ve (Ebu Hureyre) ve (İbn Abbas) gibi sahabe-i kirâmın müteahhirini bunlardan teberrî etmişlerdi. (Havâric) dahi bu sırada ref-u livây-ı ihtilaf³ eyleyip o tarihte, ehl-i İslâm arasında yek diğerini tekfir eden yirmi kadar fırka bulunuyordu.

Emeviler zamanında (Havâric), (Kaderiyye), (Ravâfiz) ihtilafatı baki olmakla beraber şekl-i ictimâîyyenin bir mevlüd-ü tabiisi olan (Mürchie)lik zuhur etti. (Emeviyye) devletinin birincisi ve halefleri için amel iman ve niyetten ircâ ve te'hîr ve iman ile masiyetin zarar vermeyeceği itikadı cidden lüzumlu bir teselli idi.

Abbassiler ise (Al-i Resul)ün hukukunu müdafa ve makam-ı hilâfeti iyade-i gasptan tahlîs esasına istinad etmiş olduklarından (Emeviler)den daha menfi görünmek ihtiyacı karşısında bulunuyorlar ve binâenaleyh(Kaderi)liği iltizam ediyorlardı.

(Me'mun) zamanına kadar zuhûr eden fırkaların ekserisi ihtiyacât-ı ictimâîyyeden tevellüt etmiş ve ayrı ayrı efkâr-ı esasiyyeye istinad etmekte idilerse de ulûhiyet ve nübüvveti inkâr eden Yunan ve Hind'in bazı eşhas ve felsefesi ehl-i İslâm arasında henüz bilinmiyordu.

Yunan kitaplarının Arapça'ya tercüme edilmesi ve İran'da yaşamış olan mezâhib-i muhtelif-i mensubiyenin (Abbasiyye) devrinde mevâkı-ı iktidara gelmeleri üzerine mesâil-i ameliyeden farklı bir (mesâil-i itikadiye) yani (Fıkıh) tan başka bir de (Kelam) ilmi tedvin edilmek ihtiyacı hasıl olmuş ve Kelamın en mühim mezbahasını [İsbât-ı Vacib] teşkil etmiştir ki bu halde bugünkü kelimamız (أفي الله شك)⁴ diyen din-i İslâm'a nazaran menşince dinden ziyade dinsizlikten almış demektir. Bununla beraber ancak şuûr-u tabîi ile bilinen ulûhiyeti ispata kıyam ettiklerinden İslam mütekellimleri dahi bu babda müsbit-i ulûhiyet olan bazı Yunan felasifesinin delillerini aynen îrâd etmişler ve nokta-i azimetleri ve vehm-i mahzdan ibaret olan bu delillere (burhan-ı tatbiki⁵) ve (burhan-ı süllemlî⁶) diye ad

² Yeri ve gökleri yaratan (Allah)da mı şek var? İbrahim, 14/10.

³ İhtilaf bayrağı açmak/kaldırmak. (YH.)

⁴ Allah hakkında şüphe mi var?

⁵ Üst üste getirme, eşit ve uygun olma anlamındaki tatbik ile burhan kelimelerinden oluşan bir terkip olup, “farazi olarak düşünülen iki mâlûl zincirini çakıştırma” anlamındaki delil teselsülünü iptal etmek gayesiyle kullanılan bir delildir. (Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2010 s. 51). (YH.)

vermişler ise de bunlar başkaları için bir işe yaramadığı gibi kendilerinin dahi bün-ye-i itikadiyelerini sarsmış olduğundan fukahây-ı ulemâ tarafından pek muhik olarak (من تكلم تزندق)⁷ denilmiş ve birçok mütekellimler bu acı hakikati kendi nefislerinde duymuş olduklarından tarsın⁸-i itikad için (kelam) ile iştiğali terk etmişlerdir.

Şe'niyet-i mukaddeseyi illet-i ûla, mebde-i evvel gibi tavsifler ve vâcibü'l-vücûd gibi tayinler İmam Şafii'nin dediği⁹ gibi (müşebbihe)liktir.

Kelam yalnız fırak-ı muhalefeye tedâfi vâziyetinde değil, Ehl-i İslam'ın takviye-i itikâdına hâdim bir mahiyette olmak lazımdır. Bunun için de (İctimâi İlm-i Kelam)a ihtiyaç vardır. Her ictimâdan bir ruhaniyet doğar, bir mukaddesiyet zuhûr eder. Mesela bayrağımız mukaddestir. Fakat biliniz ki ayrı ayrı ne bezinde ve ne direğinde mukaddesiyet yoktur. Mukaddesiyet vicdan-ı umûmiyenin bayrağımızda tecellisindedir.

Kâbe'deki kutsiyyet ve ruhaniyyet de buradan doğar. Sahâbe-i Kirâmın namaz, hacc, cihad gibi pek çok ictimâlarda birleştiklerinden bu ictimâlarında şe'niyet-i mukaddesenin tecelliyâtını hissediyor ve kalpleri ümitle doluyor, me'yûs ise ümitvâr ve korkuda ise emin oluyorlardı. Gelecek makalemizde (ictimâi ilm-i kelam)ın nasıl teessüs edebileceğini yazmaya çalışacak ve bu şe'niyet-i mukaddesenin ispatı değil, sahâyif-i vicdanda tespitinden bahsedeceğiz.

Daru'l-Hilafeti'l-İlmiye Medresesi Tefsir Müderrislerinden Şerafeddin.

İctimâi İlm-i Kelam * (2) Ma Ba'd**

Birbirine uzak olan zevc ile zevcenin râbıta-ı izdivaç ile teşkîl ve tevli'd ettikleri aile efradı yekdiğerine mahrem oluyor. Bu izdivaçtan hâsıl olan biradere hemşire mahrem olduğu gibi yine buna valide ve pederin dahi hemşireleri hurmet safını iktisâb ediyor. Bir sakf¹⁰ altında, bir çadır içinde daima birlikte yaşayan ve yekdiğerlerine pek saygı ve samimi rabıtalar ile merbût bulunan bu hemşire, hala, teyze ile birader ve birader ve hemşirezadeler arasında gayr-ı mukaddes bir fiilin vuku bulmasına vicdân-ı ictimâi mesâğ¹¹ vermiyor. Karabet rabıtası azalıp içtimâ-i kesb za'f ettiği zaman bu hurmet zâil oluyor, artık kutsiyyet kalmıyor ve uzak akrabadan olanlar birbirleriyle izdivaç edebiliyorlar. Tarden ve aksen gösterildiği vech üzere

→

⁶ Merdiven manasına gelen süllem kelimesinin eklenmesiyle meydana gelen bir terkip olup, kademeli sistemle oluşan delil ile sonsuzluk iddiasının reddini ortaya koymaya çalışan bir delildir. (Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, a.g.e., İstanbul, 2010 s. 51). (YH.)

⁷ Kelamla meşgul olan zındık olur. (Bu söz İmam Malik tarafından söylenmiştir. Hatta zühd ve takva sahibi Haris el-Muhasibi "Bid'atçılara Reddiye" adında bir müstakil eser yazarak kelamcıların görüşlerini dile getirip sonra reddettiği için İmam Malik, Muhasibi'yi insanları şüpheye düşürmeye sevk etmekle suçlamış, onunla tartışmış ve araları açılmıştır. (Bkz. İmam-ı Azam, *Fıkh-ı Ekber Aliyyü'l-Kari Şerhi* (trc. Yunus Vehbi Yavuz), İstanbul, 1992 s. 7. Bunun yanında giriş kısmının tamamında (s. 1-13) selefın kelama karşı çıkmaları konusunda geniş bilgiler yer almaktadır. (YH.)

⁸ Sağlamaştırma. Devellioğlu, a.g.e., s. 1035. (YH.)

⁹ من اخض لطلب مدبره فإن اطمأن الى موجود ينتهي اليه فكره فهو مشبه. (Bu sözün İmam Şafii'ye aidiyeti ve farklı şekilde söylenişi hakkında bkz. Ahmed b. Ali er-Rufai el-Hüseyni, *el-Burhanü'l-Müeyyed*, Beyrut, 1408. s. 16). (YH.)

* Mehmed Şerafeddin Yaltkaya, *İslam Mecmuası*, II, 18 (1333), s. 490-491. (YH.)

** Üst tarafı onbeşinci sayıdadır.

¹⁰ Tavan, çatı, dam. Devellioğlu, a.g.e., s. 915. (YH.)

¹¹ İzin, cevaz, ruhsat. Devellioğlu, a.g.e., s. 624. (YH.)

bu kutsiyyetin menşei içtimâdır. Kutsiyyet içtimadan doğmuştur. Neseple sabit olan hurmetin menşei olan bu ictimâ'nın diğer esbâb-ı hurmette de cereyan etmesi sebeb-i kutsiyyetin ictimâ olduğunu vâzihan göstermektedir. Rada¹², sıhriyet¹³ şüphesizdir ki en kavî esbâb-ı içtimâiyyedendir. Haccda olan içtimâ ise umûmî olduğundan burada kutsiyyetin tecellisi dahi bir aile arasında olduğu gibi mahdûd olmuyor, umumî ve küllî oluyor. İhrama girildiği zaman ictimâ en umumî ve samimî bir şekil almakla herkesçe gayr-ı mukaddes fiiller tamamıyla terk olunuyor. Şe'niyet-i mukaddesenin büruzu her şeyi unutturuyor. Ulûhiyyet yalnız nûr-u ulûhiyyet mevc vuruyor... Bir yerinden kıl koparmak, tırnağını kesmek gibi insanın kendisine ait ve harem¹⁴ dâhilinde bulunan ağacı kesmek ve hayvanı avlamak ve refikasına mukarenet gibi kendisine ait olmayan fiiller hurmet sıfatı iktisab ediyor. Çünkü her şeyde kudsîyyet tecelli ediyor. Orada ayrı ayrı efradda mevcut olmayan azim bir ruhaniyet zuhur ediyor. Mantık-ı nazariye göre her küll eczasının heyet-i mecmuasına müsavi ise de birçok hususta hey'et-i mecmua efradın mecmuundan fazla bir şeydir. Hey'et-i mecmua yekân yekân¹⁵ efradda bulunmayan bir hâssiyete maliktir. Münferiden ölümden titreyen fertlerin ictimâ halinde bir alay veya bir tabur ile kurşun yağmurlarına, gülle yıldırımlarına göğüs vererek koşarlar. Karbon, mevlidü'l-ma, mevlidü'l-hamuda, azot denilen maddelerin hiçbirinde hayat hâssiyeti olmadığı halde bunların imtizacı [protoplazma]yı teşkil etmektedir. Demek ki hey'et-i mecmua daima yalnız efrada müsavi olmayıp onlardan fazla bir mahiyeti haizdir. Hayatiyattan gösterdiğimiz şu misaldeki ictimâ ve imtizac madde-i musavvere-i ûla'yı tevlid ettiği gibi (ilm-i ictimâ) dahi toplanmanın menşei-i kudsîyyet olduğunu, kudsîyyeti tevlid ettiğini izah eylemiştir.

[بِاللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَلَا تَجْمَعُ امْنِي عَلَى الضَّلَالَةِ]nin damin beraeti hiç şüphe yoktur ki ictimâdır. Çünkü ictimâ'nın vuku-u kudsîyyeti tevlid ve te'mîn etmiş olmakla ictimâ dalaletten uzaklaşmış ve yedullah o cemaati te'yîd ve takdîs eylemiştir.

Bazı zâhidler inziva ve cemaatten abâ ederek zâhiren münferid yaşamakla tekaddüs ediyorlar gibi görünüyorsa da, yine onların manzaraları vicdan-ı ictimâidir. Nazarları ictimâ'nın mevlûdü olan kudsîyete, hayat-ı kudsiye matuftur. Kudsiyyete münâfi olan mukârene, uyumak vesâire gibi fiilleri terk ederek tekaddüs ve teellüh¹⁶ ederler.

İctimâ'nın manevi bir kuvve-i te'yidiyesi olduğu cemaatle kılınan namazlarda pek meydandadır. Cemaatle edây-ı salâtın sonra kalpte bir inşirah duymamak kabil değildir. Her mü'min camiden bir tuhfe-i gaybiyyeye nâil ve korkuları zâil olmuş olduğu halde çıkar. Bu kuvve-i te'yidiyenin cemaatin müştereken ilahi ve dualar okumalarıyla artacağında şüphe yoktur. Nitekim ramazan geceleri (Terâvîh) esnasında müştereken okunan ilahi ve temcîd ve tesbihlerin ne kadar ruhaniyet tevlid ettiği herkesçe ma'lûmdur.

¹² Süt emzirme. (YH.)

¹³ Evlenmek yoluyla olan akrabalık. (YH.)

¹⁴ Burada Harem-i Şerif kastedilmektedir. (YH.)

¹⁵ Tek tek. (YH.)

¹⁶ İlahlaştırma. (YH.)

Velhasıl bütün kudsiyyetlerin ruhu, mevlîd-i ictimâidir. Hayat-ı diniyyemize hararet vermek için dinî ictimâ ve ihtifallere¹⁷ ehemmiyet vermemiz lazımdır.

Daru'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Tefsir Müderrislerinden Şerafeddin.

İctimâî İlm-i Kelam* (3)

Ulûhiyyetin sûret-i telakkisi eşkâl-i ictimâiyyeye göre değişir

Zaman-ı cahiliyyette ayrı ayrı rabb-ı hâsslara pereştij eden Arap kabileleri aynı zamanda yeri, göğü yaratan bir (ilah) zülcelal hazretleri olduğunu itiraf ediyorlardı. Demek ki bunlarda iki zihniyet mevcut idi. Kendi rabb-ı hâsslara perestij ettikleri halde yeri ve göğü yaradan umumî bir ilah olduğunu da mukir ve mu'terif idiler. Acaba bu seneviyyetin¹⁸ menşei nedir? Yeri ve göğü yaratan rabb-ı âmmin envar-ı ilhamı hangi yoldan bunların kalplerine in'ikas etmiş ve niçin aynı zamanda haziz-i işrâka düşmüş idiler. Çünkü bunlarda iki muhtelif şekl-i ictimâî vardı.

Ma'lûmdur ki her kabile kendisine mahsûs bir lisan-ı ictimâî ile yaşıyor ve aralarında pek samimi bir tezammun ve tekâfül bulunuyordu. Hatta katil olan bir kimsenin vermesi lazım olan diyeti kendi kabiledaşları veriyor ve bu hususta itiraz hatırlarına bile gelmiyordu. Kendi aralarında bu kadar yekdiğerine bağlı olan kabiledaşlar kabileleri haricindekilere hasm-ı bî-emân nazarıyla bakıyorlar ve kabileler haricinde hukûk-u insaniyye ne olduğu bilinmiyorlar idi.

Yekdiğerlerinin kanına susamışçasına aralarında (gazve)ler devam ediyor ve iki muhtelif kabile efradından biri diğerini öldürüp de intikamı alınmayacak olursa maktulün kabri üzerinde ahz-i sâr¹⁹ edilinceye kadar (hame) denilen baykuşun öterek ağladığına kanaat olunuyordu. Her kabilenin dâire-i emânı kendi hudûd-u hususiyyesinden ibaret idi. Böyle olmakla beraber [eşhur-u hurum] geldiği zaman umumen mütareke ediliyor ve bütün Araplar Kâbe-i Mükerrreme'ye gelip umûmi bir hayat yaşıyorlar ve haccediyorlardı. Bundan başka Zilkade evâilinde (Taif) civarında küşâd edilen (Sûk-u Ukaz)da dahi her kabile isbat-ı vücûd ediyor ve cümlesi bu ictimâa iştirak ediyorlardı. Bu ictimâlar Arap kabilelerini kendilerinin dâr-ı muhitlerinden çıkarıp geniş bir sahaya attığından zihinlerinde başka bir inkişâf hâsıl oluyor ve insanlar arasında umûmî râbitalar olduğunu "Hakk-ı hayatın yalnız kendi kabileleri dahilinde olmadığını da hissediyor ve umûmî bir hayata giriyor idiler. Fakat bu umûmî hayatları senenin ancak dört ayında imtidâd ediyor ve bunu pek şiddetli muhasamelerde²⁰ bazen de nazar-ı itibara almıyor idiler.

Binâeneleyh bittabi bu şekl-i ictimâî zihinlerinde her kabilenin kendi hususi şekl-i ictimâîsi kadar yer yapamıyor idi.

Ulûhiyyet mefhumunu hâmi, nâsır, muîn, kâhir gibi kendisince korku ve muhabbet hislerinin tevlîd ettiği sıfatlar ile tanıyan ve mevzumuz olan zaman-ı

¹⁷ Büyük bir kalabalıkla yapılan merasim, tören yapma, anma töreni. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 418. (YH.)

* Mehmed Şerafeddin (Yaltkaya), *İslam Mecmuası*, II, 19 (1333), s. 506-507. (YH.)

¹⁸ Düalizm. (YH.)

¹⁹ Öç alma. Devellioğlu, Ferit, *a.g.e.*, s. 20. (YH.)

²⁰ Husumet, düşmanlık. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 669. (YH.)

cahiliyet Arapları gibi yekdiğerlerine hasım olan husûsî daire-i ictimâîyyede yaşayan insanların bu şe'niyet-i mukaddesenin her lütfunu kendilerine has ve daha sarihi bunu kendilerine mahsus bir ilah olarak telakki edecekleri tabiidir. Her kabilenin ahvâl-i ruhiyyesi bu merkezde olduğundan rabb-ı hâsslar taddüdü etmiş ve her kabile ayrı ayrı rabb-ı hâsslara perestij etmekte bulunmuş idi. Zihinlerinde pek hafif bir iz bırakan umûmî ictimâîlarıyla da aralarındaki husûsiyet kalkarak ulûhiyyet -i mutlakının, bir rabb-ı âmmin envâr-ı ilhamını görür gibi olmuşlar idi. Bunun için (Allah) Zülcelâl Hazretlerinin vücûd-u mukaddesini dahi uzaktan uzağa mu'terif idiler...

Müderislerden Şerafeddin.

İctimâî İlm-i Kelam* (4)

Resûl-ü Zîşân Efendimizin Tanıttığı Ulûhiyyet

Resûlü zîşân Efendimizin mazhar oldukları vahy-i ilâhîye istinaden kabileler arasındaki (Rabb-ı Hass)ları tevlid eden tezâmün-ü husûsî ta'bîr-i diğeri ile hamiyet-i cahiliyyeyi ref' ile ibtidâ muhtelif kabilelerden müteşekkil Araplar arasında umûmî bir hayat te'sisine bezl-i mesai buyurdular.

Asabiyet saikasıyla vuku' bulan mukateleleri, kan davalarını kaldırdılar. Aralarında şiddetle hüküm-ferma²¹ olan bazıları, haset yerine umûmî bir kardeşlik koydular.

Âlemşümûl bir merhamet sahibi olan Allahu Zülcelâl Hazretlerini duymak insanîyetini ufak ufak dairelere hasr ile değil, beynelbeşer umûmî bir tekâfül te'min eden vâsî bir dâire-i ictimâîyyeye tamim ile mümkün olur idi. İşte Resûl-ü Zîşân Efendimiz ibtidââ Arap kabileleri arasındaki velâyet-i hâssa²²yı kırıp bir velâyet-i âm²³a te'sis buyurdular. Ve âlem-i beşerîyyet enbiyâdan veya milletlerden birine izafetle yâdedilen²⁴ ilahî değil Kitab-ı Kerim'in fatihasında zikrolunan (Rabbü'l-Âlemîn)i tanıttırdılar.

Velâyet-i âmminin inkişafına şekl-i ictimâîyyenin husûsiyetten umûmîyete çıkması bir sebep olduğu gibi Arap örf ve âdetine göre şer-i mücmel etrafında günden güne emsile-i hukûkiyyenin teşekkülü yani İslâm'da ilk hukûkun te'sisi dahi ayrıca bir sebep olarak kabul olunabilir. Esâsât-ı hukûkiyyedeki tenâsüb ve intizâmın yüksekliğinden bir zât-ı ulûhiyyet intiza' ediliyor. Ve bu intizamın menbâi olmak üzere zihinlerde bir Zât-ı Bâri tecelli ediyor idi.

Ulûhiyyetteki ferdiyet ve mutlakiyet fikri İslâm'da Fıkıh ve Kelam'ın esasını teşkil eder. Ve filhakika ferd ve mutlak bir ilah tanınmayınca muntazam bir hukûkun te'sisi kâbil kâbil²⁵ değildir. Muntazam bir hukûk ulûhiyyet-i mutlakayı hisset-

* Mehmed Şerafeddin (Yaltkaya), *İslam Mecmuası*, III, 25 (1333), s. 604-605. (YH.)

²¹ Hüküm süren, hükümrân, hükümü yürürlükte olan. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 389, 390. (YH.)

²² Eskiden hususi mahiyeti haiz olan velayet [babanın çocukları üzerindeki velayeti gibi]. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 1145. (YH.)

²³ Eskiden umum mallara ve fertlere şamil olan velayet. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 1145. (YH.)

²⁴ ... إذ حضر يعقوب الموت إذ قال لبيته ما تعبدون من بعدى... (Bakara, 2/133).

²⁵ Orijinal metinde "kabil kabil" yazılmıştır. Ancak cümlelerin sıyak ve sibakından buranın yalnızca "kâbil" olması muhtemeldir. İkinci "kâbil" hataen yazılmıştır. (YH.)

tirdiği gibi ulûhiyyet-i mutlaka dahi muntazam ve umûmî bir hukûkun vücûdunu iktizâ eder.

Tasavvufî bir mana ile ulûhiyyet-i münteşire tasavvur edilen yerlerde de asla hukuk teessüs edememiştir. Hindistan bunun en sarîh bir misalidir. Hukûk teessüs eden mahallerde (Zât-ı Bârî) fikrinin hiss olunmaya başlamasına dahi İngiliz kanunlarının en çok müstevlî olduğu (Bengal) kıtasında ahiran (Brahma) mezhebinin bir istihâlesi olup bir Zât-ı Bârî kabul eden (Brahma Zomajizm)²⁶ mezhebinin zuhûr etmesini zikredebilirim.

Müderresinden Şerafeddin.

²⁶ Bu terimin bir karşılığı bulunamadı ama muhtemelen Majizm=Büyücülük teriminin bir uzantısı olabilir.(YH.)